

EZOP MASALLARINING BADIY-ESTETIK VA TARBIYAVIY- PRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Yaxyoyeva Umida Ibrohim qizi

Buxoro xalqaro universiteti o'qituvchisi

To'xtayeva Farangiz

Buxoro xalqaro universiteti talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada qadimgi yunon masalchisi Ezop ijodining jahon adabiyoti taraqqiyotidagi o'rni hamda uning masallarida mujassamlangan axloqiy-estetik, ijtimoiy-psixologik va tarbiyaviy g'oyalar tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy materiali sifatida Ezop masallarining o'zbek tilidagi nashrlarida uchraydigan "Tulki va echki", "Baliqchi va baliqcha", "Sichqonlar kengashi", "Ikki do'st va ayiq", "Tovuq bilan tulki", "Ko'rshapalak, qushlar va yirtqichlar", "Qafasdagi qush va ko'rshapalak" kabi masallar tanlandi. Tahlil jarayonida masallardagi hayvon obrazlarining antropomorfik xususiyati, ramziylik, qarama-qarshilik, dialog, kinoya, yashirin ma'no, qissadan hissa va kommunikativ strategiyalar o'rganildi. Ezop masallarining ixcham syujet asosida katta ijtimoiy-axloqiy mazmunni ifodalashi, inson xarakterining murakkab qirralarini hayvonlar obraziga ko'chirish orqali umumlashtirishi ko'rsatildi. Shuningdek, masallarning o'quvchi tafakkuriga ta'siri, mustaqil xulosa chiqarishga undashi va zamonaviy ta'lim-tarbiya jarayonidagi imkoniyatlari yoritildi. Tadqiqot natijasida Ezop masallarining asosiy poetik kuchi bevosita pand-nasihatning o'zidagina emas, balki o'quvchini voqea va obrazlar ortidagi yashirin axloqiy ma'noni mustaqil anglashga undovchi badiiy-kommunikativ mexanizmida namoyon bo'lishi asoslandi.

Kalit so'zlar: Ezop, masal, masal janri, allegoriya, ramziy obraz, antropomorfizm, qissadan hissa, axloqiy g'oya, tarbiya, pragmatika, kommunikativ strategiya, jahon adabiyoti.

Аннотация. В статье исследуется место творчества древнегреческого баснописца Эзопа в развитии мировой литературы, а также нравственно-

эстетические, социально-психологические и воспитательные идеи, воплощённые в его баснях. Основным материалом исследования послужили басни «Лиса и Коза», «Рыбак и рыбка», «Совет мышей», «Два друга и медведь», «Петух и лиса», «Летучая мышь, птицы и хищники», «Птица в клетке и летучая мышь». В процессе анализа рассматриваются антропоморфизм животных образов, аллегоричность, система противопоставлений, диалог, ирония, имплицитный смысл, мораль и коммуникативные стратегии персонажей. Обосновывается, что художественная специфика басен Эзопа заключается в способности посредством предельно лаконичного сюжета выражать значительный социально-нравственный смысл и обобщать сложные свойства человеческого характера через образы животных. Особое внимание уделяется воздействию басен на мышление читателя, формированию навыков самостоятельного вывода и их воспитательному потенциалу в современной образовательной практике. Делается вывод о том, что художественная сила басен Эзопа заключается не только в прямом нравоучении, но и в особом художественно-коммуникативном механизме, побуждающем читателя самостоятельно раскрывать скрытый смысл событий и образов.

Ключевые слова: Эзоп, басня, жанр басни, аллегория, символический образ, антропоморфизм, мораль, нравственность, воспитание, прагматика, коммуникативная стратегия, мировая литература.

Abstract. This article examines the role of the ancient Greek fabulist Aesop in the development of world literature and analyzes the moral, aesthetic, social, psychological, and educational ideas embodied in his fables. The study focuses on such fables as “The Fox and the Goat,” “The Fisherman and the Little Fish,” “The Mice Council,” “The Two Friends and the Bear,” “The Hen and the Fox,” “The Bat, Birds and Predators,” and “The Caged Bird and the Bat.” Particular attention is paid to anthropomorphic animal characters, allegory, symbolic representation, opposition, dialogue, irony, implicit meaning, moral conclusions, and communicative strategies. The analysis demonstrates that the artistic specificity of Aesop’s fables lies in their ability to convey profound social and moral meanings through extremely concise plots and to represent complex human characteristics

through animal figures. The article also explores the influence of fables on readers' intellectual development, their ability to encourage independent interpretation, and their educational potential in contemporary teaching. It is argued that the artistic power of Aesop's fables lies not only in explicit moral instruction but also in a specific artistic and communicative mechanism that encourages readers to discover the implicit meaning behind events and characters independently.

Keywords: Aesop, fable, fable genre, allegory, symbolic character, anthropomorphism, moral values, education, pragmatics, communicative strategy, world literature.

KIRISH. Jahon adabiyoti tarixida insoniyatning axloqiy tajribasi, hayotiy kuzatuvlari va ijtimoiy munosabatlarini ixcham badiiy shaklda ifodalab kelgan janrlardan biri masaldir. Masalning o'ziga xos xususiyati shundaki, unda inson hayotiga xos murakkab munosabatlar ko'pincha hayvonlar, qushlar, hasharotlar yoki narsa-buyumlar timsolida aks ettiriladi. Bunday obrazlar tashqi jihatdan hayvon bo'lsa-da, mazmunan inson xarakteri va jamiyatdagi turli munosabatlarning badiiy modeli sifatida namoyon bo'ladi. Shu jihatdan masal nafaqat kichik hajmli hikoya, balki inson xulq-atvorini umumlashtiruvchi kuchli badiiy-falsafiy vositadir. Manbada masal "majoziy xarakterdagi qisqa hikoyachi" sifatida izohlanib, uning qahramonlari hayvonlar va narsa-buyumlardan iborat bo'lishi, mazkur obrazlar inson fe'l-atvoridagi turli xususiyatlarga ishora qilishi qayd etiladi. Masalning asosiy vazifasi esa tarbiyaviy maqsad bilan bog'lanadi. Ezop nomi bilan bog'liq masallar mazkur janr taraqqiyotida alohida mavqega ega. Manbadagi ma'lumotlarga ko'ra, Ezop miloddan avvalgi VI asrda yashagan yunon masalchisi sifatida tilga olinadi; antik davrda ma'lum bo'lgan ko'plab masallar uning nomi bilan bog'langan va keyingi asrlarda ular turli to'plamlar shaklida saqlanib kelgan. Ezop masallarining jahon adabiyotidagi ta'siri ham nihoyatda keng. Ularning syujetlari keyinchalik Fedr, Babriy, Lafonten, Krilov kabi masalnavislar ijodida turli davr va ijtimoiy sharoitlarga mos ravishda qayta ishlangan. Ko'rinadiki, Ezop masallarini faqat bolalar adabiyoti namunasi sifatida baholash ularning badiiy va falsafiy imkoniyatlarini toraytiradi. Masallar zahirida inson tabiati, manfaat,

do'stlik, xiyonat, ehtiyotkorlik, mehnat, mas'uliyat, yolg'on, ayyorlik, ikkilanish va qaror qabul qilish kabi universal muammolar yotadi.

Mavzuning o'rganilganlik darajasi. Ezop masallari ko'p asrlik adabiy an'ana davomida turli ilmiy yo'nalishlarda o'rganilgan. Ular adabiyotshunoslik nuqtayi nazaridan janr tabiati, syujet, obrazlar tizimi va allegorik mazmun jihatidan tadqiq qilinsa, pedagogik tadqiqotlarda masallarning tarbiyaviy imkoniyatlariga e'tibor qaratilgan. Ezop masallarining tarbiyaviy ahamiyati, o'quvchilarda vatanparvarlik, olijanoblik, do'stga sadoqat, mehnatsevarlik kabi sifatlarni shakllantirishda imkoniyat sifatida baholanadi. Xususan, "Chumoli va chigirtka" hamda "Arslon va sichqon" kabi masallarini tahlil qilish masallar badiiy-estetik, axloqiy-psixologik va kommunikativ-pragmatik jihatlarining birligi asosida kompleks tadqiq etish imkoniyati mavjudligini ko'rsatadi. Mazkur maqolaning ilmiy yangiligi ham aynan masal matnini faqat "qissadan hissa" darajasida emas, balki obraz, kommunikatsiya, qaror, manfaat va yashirin ma'no o'zaro bog'liqligida tahlil qilishga qaratilganidadir.

Asosiy qism. Ezop masallarining badiiy qimmati, avvalo, inson hayotida uchraydigan murakkab ijtimoiy-axloqiy munosabatlarning sodda, ixcham va obrazli shaklda ifodalanishi bilan belgilanadi. Masal janrida hayvonlar, qushlar yoki boshqa mavjudotlarning personaj sifatida tanlanishi tasodifiy emas. Ular orqali inson xarakterining muayyan jihatlari umumlashtiriladi. Shu sababli masal qahramonlari bir tomondan konkret obraz sifatida namoyon bo'lsa, ikkinchi tomondan muayyan insoniy fazilat yoki illatning ramziy ifodasiga aylanadi. Ezop masallarida tulki ayyorlik, echki ishonuvchanlik, sichqonlar ojizlik va tashabbus, tovuq ziyraklik, ko'rshapalak esa manfaatparastlik va ikkiyuzlamachilik kabi xususiyatlarni ifodalashga xizmat qiladi. Ezop masallarining yana bir muhim xususiyati shundaki, unda voqea oddiy hayotiy hodisa sifatida boshlanadi, biroq uning yakuni kengroq axloqiy umumlashmaga olib keladi. Ya'ni kichik hajmdagi voqea orqali insonning hayotiy tajribasi, xulq-atvori va qarorlarining oqibati haqida katta xulosa chiqariladi. Shu jihatdan masal o'quvchini tayyor hukmni qabul qilishga emas, balki

voqeani tahlil qilish, qahramonning xatti-harakatini baholash va uning oqibatini anglashga undaydi. Ushbu fikrlarni quyidagi masallar orqali ko‘rib chiqamiz:

“**Tulki va echki**” masali insonning ishonuvchanligi, ayyorlik, yolg‘on axborot va vaziyatdan shaxsiy manfaat yo‘lida foydalanish kabi muammolarni yorituvchi asarlardan biridir. Masalda tasodif tufayli o‘raga tushib qolgan Tulki undan chiqish imkoniyatini topa olmaydi. Shu paytda o‘radan tashqarida ketayotgan Echki Tulkining nima sababdan o‘rada ekanligini so‘raydi. Tulki esa o‘zining haqiqiy holatini yashirib, qurg‘oqchilik bo‘lishi va o‘rada suv borligini tekshirish uchun tushganini aytadi. Echki bu gapga ishonib, o‘raga sakraydi. Shundan so‘ng Tulki Echkining tanasidan foydalanib, o‘radan chiqib ketadi.

Masalning tashqi syujeti juda sodda: biri o‘raga tushadi, ikkinchisi uning gapiga ishonib o‘raga kiradi va natijada birinchi qahramon qutuladi. Biroq mazkur oddiy voqea zahirida insonlar o‘rtasidagi munosabatlarda uchraydigan murakkab kommunikativ jarayon yotadi. Tulki o‘zining haqiqiy maqsadini ochiq aytmaydi. U Echkining qaroriga ta’sir ko‘rsatish uchun vaziyatga mos yolg‘on axborot yaratadi. Ya’ni Tulkining nutqi shunchaki axborot berish vazifasini bajarmaydi, balki Echkining harakatini boshqaruvchi vositaga aylanadi. Bu jihatdan Tulki obrazida faqat ayyorlik emas, balki **kommunikativ manipulyatsiya** xususiyati ham mujassam. U suhbatdoshining ehtiyojini hisobga oladi va aynan shu ehtiyojdan foydalanadi. Echki esa eshitgan ma’lumotini tekshirmaydi, vaziyatni mustaqil baholamaydi va boshqa personajning gapini haqiqat sifatida qabul qiladi. Natijada uning ishonuvchanligi o‘ziga zarar keltiradi. Masalda Tulki va Echki o‘rtasidagi qarama-qarshilik ham ramziy xususiyatga ega. Tulki – aqlni o‘z manfaatiga bo‘ysundirgan ayyorlik timsoli bo‘lsa, Echki – tafakkurdan ko‘ra tezkor ishonchga beriluvchi sodda inson timsolidir. Shuning uchun masalning asosiy g‘oyasi faqat “ayyor odamdan ehtiyot bo‘lish” bilan cheklanmaydi. U insonni har qanday axborotni tanqidiy qabul qilishga, ma’lumot manbasining manfaatini hisobga olishga va qaror qabul qilishdan avval vaziyatni mustaqil baholashga chaqiradi. Masal oxiridagi *“Hech qachon o‘zi mushkul ahvolda qolgan kishining maslahatiga quloq solma”* mazmunidagi xulosa butun voqeani umumlashtiradi. Bu xulosa orqali muallif o‘quvchiga bevosita murojaat qilgandek bo‘ladi. Biroq undan ham muhim jihat shundaki, o‘quvchi ushbu xulosaga voqea davomida sodir bo‘lgan hodisalarni

kuzatish orqali o‘zi ham kelishi mumkin. Demak, “Tulki va echki” masali insonning tashqi ko‘rinishdagi oddiy maslahatni ham har doim haqiqat deb qabul qilmasligi, har qanday kommunikativ vaziyatda so‘zlovchining maqsadi va manfaatini ham hisobga olishi zarurligini badiiy ifodalaydi.

“**Baliqchi va baliqcha**” masalida insonning mavjud imkoniyatni qadrlashi, kelajakdagi mavhum manfaatga berilmasligi va real vaziyatni to‘g‘ri baholashi masalasi ilgari suriladi. Baliqchi kun bo‘yi mehnat qiladi va oxir-oqibat faqat kichik Baliqchani tutadi. Baliqcha esa o‘zining kichikligini sabab qilib, Baliqchidan uni qo‘yib yuborishni so‘raydi. U hozir kichik ekanini, keyinchalik kattalashib, undan yaxshiroq taom olish mumkinligini va‘da qiladi. Baliqchi esa bu taklifni rad etadi va hozirgi mavjud imkoniyatni tanlaydi. Mazkur masalda ikki xil dunyoqarash to‘qnashadi. Baliqchanning pozitsiyasi kelajakka yo‘naltirilgan: u hozirgi kichik manfaatni rad etib, kelajakdagi katta foydani va‘da qiladi. Baliqchi esa mavjud va aniq imkoniyatni afzal ko‘radi. Shu jihatdan masalni “**mavjudlik va ehtimollik**”, “**real manfaat va mavhum manfaat**” qarama-qarshiligi asosida talqin qilish mumkin. Baliqchanning nutqi ham e‘tiborga loyiq. U yolverish, ishontirish va kelajakdagi foydani va‘da qilish kabi kommunikativ vositalardan foydalanadi. Biroq Baliqchi uning va‘dasiga ishonmaydi. Demak, bu yerda insonning qaror qabul qilish jarayonida tajriba va ehtiyotkorlikning o‘rni ko‘rsatiladi. Masalning tarbiyaviy mazmuni ham aynan shu nuqtada namoyon bo‘ladi. Inson har doim katta va uzoqdagi imkoniyatni izlayvermasdan, qo‘lidagi mavjud imkoniyatning qadriga yetishi kerak. Fayldagi izohda ham Baliqchining bor narsaga qanoat qilgani, me‘yoridan ortiq narsani xohlash nodonlikka olib kelishi haqidagi xulosa berilgan. Masalni bugungi hayot nuqtayi nazaridan ham talqin qilish mumkin. Inson ko‘pincha mavjud imkoniyatni yetarlicha qadrlamasdan, hali qo‘lga kirmagan, ehtimoliy manfaat ortidan quvadi. Ezop esa bunday holatda mavjud imkoniyatning real qiymatini anglash zarurligini ta’kidlaydi. Shu sababli “Baliqchi va baliqcha” masali qanoat, ehtiyotkorlik, hayotiy tajriba va oqilona qaror tushunchalarini shakllantirishda muhim badiiy vosita bo‘la oladi.

“**Sichqonlar kengashi**” masalida inson faoliyatidagi juda muhim muammo – **g‘oya va uning amaliy ijrosi o‘rtasidagi tafovut** tasvirlanadi. Sichqonlar mushukning doimiy

xavfidan qutulish uchun yig'ilishadi va mavjud muammoni hal qilish yo'llarini muhokama qiladilar. Turli takliflar ilgari suriladi. Nihoyat, yosh Sichqon mushukning bo'yniga qo'ng'iroq osish g'oyasini beradi. Bu taklif barcha sichqonlarga ma'qul keladi. Ammo keksa Sichqon eng muhim savolni beradi: mushukning bo'yniga qo'ng'iroqni kim osadi? Masalning kulgili vaziyati aslida jiddiy hayotiy muammoni ifodalaydi. Biror muammoni hal qilish uchun yaxshi fikr topish nisbatan oson, biroq uni amalga oshirish uchun jasorat, imkoniyat, mas'uliyat va aniq harakat talab qilinadi. Sichqonlar taklifni ma'qullaydilar, lekin uni amalga oshiradigan shaxsni topa olmaydilar. Bu yerda yosh va keksa Sichqon obrazlari ham o'ziga xos qarama-qarshilikni hosil qiladi. Yosh Sichqon tashabbuskor va ijodiy fikrlaydi. Uning g'oyasi mantiqan to'g'ri. Ammo u g'oyaning amaliy tomonini hisobga olmaydi. Keksa Sichqon esa hayotiy tajriba asosida muammoning aynan eng murakkab jihatini ko'rsatadi. Shunday qilib, masal ijodiy fikrni inkor qilmaydi. Aksincha, yaxshi g'oyaning o'zi yetarli emasligini ta'kidlaydi. Har qanday reja **"Nima qilish kerak?"** degan savol bilan birga **"Buni qanday va kim amalga oshiradi?"** degan savollarga ham javob berishi kerak. **"Taklif qilish boshqa, uni bajarish boshqa"** mazmunidagi qissadan hissa masalning butun falsafasini ifodalaydi. Mazkur masalni zamonaviy ta'lim jarayoni bilan bog'laganda, u o'quvchilarni faqat fikr bildirishga emas, balki taklifining amaliy natijasini ham o'ylashga o'rgatishi bilan ahamiyatlidir. Shu jihatdan masal tanqidiy va amaliy fikrlashni shakllantirish uchun ham muhim materialdir.

"Ikki do'st va ayiq" masalida do'stlik tushunchasining haqiqiy mohiyati xavfli vaziyat orqali ochiladi. Ikki do'st o'rmonda sayr qilib yurib, to'satdan ayiqqa duch keladilar. Birinchi do'st o'z hayotini saqlab qolish uchun daraxtga chiqib ketadi. Ikkinchi do'st esa daraxtga chiqish imkoniga ega emasligini anglab, o'zini o'lganga solib yotadi. Ayiq uning yoniga kelib, hidlaydi va uni o'lgan deb hisoblab ketadi. Ayiq ketganidan keyin daraxtga chiqib olgan do'st pastga tushadi va sherigidan ayiq qulog'iga nima deganini so'raydi. Ikkinchi do'st esa ayiq go'yoki qiyinchilik vaqtida tashlab ketadigan inson bilan do'st bo'lib yurmaslik kerakligini aytganini bildiradi. Masal **"Do'stlik qiyinchilikda sinaladi"** degan xulosa bilan yakunlanadi.

Mazkur masalning markazida **do'stlikning nazariy emas, amaliy mezon** turadi. Oddiy sharoitda do'stlik haqida gapirish oson. Ammo insonning haqiqiy munosabati xavf va qiyinchilik paytida namoyon bo'ladi. Bu yerda ayiq obrazi ham ramziy ahamiyatga ega. U faqat yovvoyi hayvon emas, balki insonlarning ichki munosabatini tekshiruvchi "sinov" vazifasini bajaradi. Agar ayiq bo'lmaganida, ikki do'stning haqiqiy munosabati ham ochilmagan bo'lardi. Masal shuningdek insonning o'z manfaatini boshqalarning manfaatidan ustun qo'yishi muammosini ham ochib beradi. Birinchi do'st o'zini qutqarish haqida o'ylaydi, sherigining hayotini esa ikkinchi darajaga tushiradi. Shu sababli masal do'stlikni faqat birga vaqt o'tkazish yoki umumiy manfaat bilan emas, balki **og'ir vaziyatda yonma-yon turish** bilan o'lchaydi.

"**Tovuq bilan tulki**" masali ayyorlikka qarshi ziyraklik, yolg'onga qarshi topqirlik va kommunikativ qarama-qarshilikni yoritadi. Tulki och qolgan bo'lib, baland daraxt shoxida turgan Tovuqni ko'radi. Tovuqni bevosita tutib ololmasligini anglagan Tulki uni aldashga qaror qiladi. U qushlar va yirtqichlar o'rtasida tinchlik bitimi tuzilgani haqida yolg'on ma'lumot beradi va Tovuqni pastga tushishga chaqiradi. Tovuq esa Tulkining maqsadini anglaydi. U darhol qarshi hujum qilmaydi, balki vaziyatni o'zgartiradigan axborotdan foydalanadi. U itlar kelayotganini aytadi. Bu gapni eshitgan Tulki darhol ketishga urinadi. Tovuq esa uni yanada noqulay vaziyatga tushirib, itlar bilan birgalikda tinchlik bitimini muhokama qilishni taklif qiladi. Tulki esa itlar tinchlik bitimidan xabardor emasligi mumkinligini bahona qilib qochib ketadi. Bu masalda ikki xil kommunikativ strategiya to'qnashadi. Tulki yolg'on va aldovdan foydalanadi, Tovuq esa uning strategiyasini anglab, o'z navbatida vaziyatni boshqaruvchi axborotni ilgari suradi. Shu sababli Tovuq obrazi oddiy "zaif qush" emas, balki **intellektual jihatdan kuchli va vaziyatni tez baholay oladigan personaj** sifatida gavdalanadi. Masalning tarbiyaviy xulosasi ham juda muhim: to'satdan paydo bo'lgan va manfaatni ko'zlagan "do'stlik" takliflariga ehtiyotkorlik bilan qarash lozim. Demak, bu masalda do'stlik va dushmanlikning tashqi belgilariga emas, balki ularning ortidagi maqsadga e'tibor berish zarurligi ilgari suriladi.

“**Ko‘rshapalak, qushlar va yirtqichlar**” masalida insonning o‘z pozitsiyasiga ega bo‘lmashligi, vaziyatga qarab tomonini o‘zgartirishi va manfaatparastlikning oqibatlari yoritiladi. Qushlar bilan yirtqichlar o‘rtasida nizo yuzaga kelgach, Ko‘rshapalak qaysi tomonga qo‘shilishni bilmay qoladi. Qushlar uni o‘z safiga chaqirganda, u o‘zini yirtqich deb ko‘rsatadi. Yirtqichlar chaqirganda esa o‘zini qush deb tanishtiradi. Ya’ni u har ikki tomon oldida o‘z manfaatiga mos identifikatsiyani tanlaydi. Ammo nizo tugagach, Ko‘rshapalakning ikki tomonlama pozitsiyasi uning o‘ziga qarshi ishlaydi. Qushlar uni qabul qilmaydi, yirtqichlar ham undan yuz o‘giradi. Bu masalda eng muhim tushuncha – **ishonch**. Inson turli vaziyatlarda o‘z manfaatidan kelib chiqib pozitsiyasini o‘zgartirishi mumkin, biroq doimiy ravishda manfaatga qarab tomon almashtirish natijasida u hech bir jamoada ishonchli shaxs sifatida qabul qilinmaydi.

Ko‘rshapalak obrazi shu sababli ikkiyuzlamachilik va opportunistik xatti-harakatning ramziga aylanadi. Uning muammosi faqat noto‘g‘ri qaror qabul qilganida emas, balki hech bir qarorga sodiq qolmaganidadir. Masalning “Fazilati bo‘lmaganning do‘sti ham bo‘lmash ekan” mazmunidagi xulosasi insoniy munosabatlarda shaxsiy fazilat va ishonchning muhimligini ta’kidlaydi.

“**Qafasdagi qush va ko‘rshapalak**” masalida ehtiyotkorlik, tajriba va xatodan keyingi anglash muammosi yoritiladi. Sayroqi Qush qafasga qamalgan holda faqat tunda sayraydi. Ko‘rshapalak undan nega bunday qilayotganini so‘raydi. Qush ilgari kunduz kuni sayragani sababli ovchining e’tiborini tortganini va shu sababli qafasga tushib qolganini aytadi. Ko‘rshapalak esa Qushning ehtiyotkorligi endi foydasiz ekanini ta’kidlaydi. Chunki xavf allaqachon sodir bo‘lgan. Agar ehtiyot chorasi qafasga tushishdan avval ko‘rilganida, Qush hozir ozod bo‘lgan bo‘lardir. Masalda vaqt tushunchasi muhim badiiy vosita sifatida ishlatiladi. Qush xatodan keyin to‘g‘ri xulosa chiqaradi, ammo bu xulosa uning oldingi holatini tiklay olmaydi. Shu sababli masal insonni hodisa sodir bo‘lishidan oldin ehtimoliy xavfni ko‘ra bilishga undaydi. Bu yerda ehtiyotkorlik qo‘rqoqlik emas, balki **oldindan fikrlash va oqibatni hisobga olish qobiliyati** sifatida talqin qilinadi. Masalning “Falokatdan keyin qilinadigan ehtiyotkorlik foydasizdir” mazmunidagi xulosasi ham aynan shu g‘oyani umumlashtiradi. Yuqoridagi masallar mazmunan turlicha

ko‘rinsa-da, ularni birlashtirib turadigan umumiy jihat mavjud. Ularning barchasida insonning **qarori va uning oqibati** markaziy o‘rinni egallaydi. “Tulki va echki”da Echki o‘ylamasdan qaror qiladi va zarar ko‘radi. “Baliqchi va baliqcha”da Baliqchi mavjud imkoniyatni tanlab, qarorini ehtiyotkorlik bilan amalga oshiradi. “Sichqonlar kengashi”da g‘oya mavjud, ammo uni bajarish uchun mas’uliyat yetishmaydi. “Ikki do‘st va ayiq”da xavf do‘stlikning asl mohiyatini ochadi. “Tovuq bilan tulki”da vaziyatni to‘g‘ri anglagan qahramon kuchliroq raqibdan ham qutula oladi. “Ko‘rshapalak, qushlar va yirtqichlar”da manfaatparastlik ishonchning yo‘qolishiga olib keladi. “Qafasdagi qush va ko‘rshapalak”da esa noto‘g‘ri qarordan keyingi ehtiyotkorlikning kechikkanligi ko‘rsatiladi. Demak, Ezop masallarining ichki g‘oyaviy tizimini quyidagi mantiq asosida umumlashtirish mumkin:

insonning xatti-harakati → tanlov → oqibat → tajriba → axloqiy xulosa.

Masallarning tarbiyaviy kuchi ham aynan shu tizimda namoyon bo‘ladi. O‘quvchi qahramonning xatosini kuzatadi, uning oqibatini ko‘radi va mazkur tajribani o‘z hayotiy qarorlari bilan bog‘lash imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu sababli Ezop masallarini oddiy bolalar hikoyalari sifatida emas, balki inson xulq-atvori va jamiyatdagi munosabatlarni badiiy modellashtiruvchi kichik hajmli falsafiy-axloqiy asarlar sifatida baholash maqsadga muvofiqdir. Ezop masallarining qadimiyligi ularning mazmunini eskirtirmagan. Aksincha, masallarda ko‘tarilgan muammolar bugungi inson hayotida ham turli ko‘rinishlarda uchraydi. Yolg‘on axborot, manipulyatsiya, ishonuvchanlik, manfaatparastlik, mas’uliyatsiz reja, do‘stlikning sinovlari va noto‘g‘ri qarorlarning oqibatlari hozirgi ijtimoiy munosabatlarda ham dolzarbdir. Ayniqsa, “Tulki va echki” masalini axborot xavfsizligi va tanqidiy fikrlash bilan bog‘lash mumkin. Inson har qanday eshitgan ma’lumotiga darhol ishonmasligi, uning manbasini va maqsadini tekshirishi kerak. “Sichqonlar kengashi” esa rejalashtirish va muammoni amaliy hal qilish kompetensiyasini rivojlantirish nuqtayi nazaridan ahamiyatlidir. “Tovuq bilan tulki” vaziyatni tez anglash va kommunikativ qarshi strategiya ishlab chiqish qobiliyatini ko‘rsatadi. Shu jihatdan Ezop masallari zamonaviy ta’limda nafaqat axloqiy tarbiya, balki **tanqidiy fikrlash,**

kommunikativ kompetensiya, muammoli vaziyatni tahlil qilish va mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmalarini shakllantirish uchun ham samarali badiiy material bo‘la oladi.

Xulosa. Olib borilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Ezop masallari hajman ixcham, mazmunan esa nihoyatda teran badiiy asarlar bo‘lib, ularda inson tabiati, uning xatti-harakati, tanlovi, manfaatlari va axloqiy qiyofasi hayvonlar olami orqali majoziy tarzda yoritilgan. “Tulki va echki”, “Baliqchi va baliqcha”, “Sichqonlar kengashi”, “Ikki do‘st va ayiq”, “Tovuq bilan tulki”, “Ko‘rshapalak, qushlar va yirtqichlar”, “Qafasdagi qush va ko‘rshapalak” kabi masallarni tahlil qilish jarayonida Ezopning asosiy badiiy maqsadi oddiy voqeani hikoya qilish emas, balki shu voqea orqali inson va jamiyatga xos muayyan haqiqatni ochib berishdan iborat ekani namoyon bo‘ladi. Ezopning buyuk mahorati, avvalo, **katta hayotiy va falsafiy mazmunni nihoyatda kichik badiiy makonga sig‘dira olishida** ko‘rinadi. U uzoq tasvirlar, murakkab syujetlar yoki ko‘p sonli qahramonlarga ehtiyoj sezmaydi. Bir necha obraz, qisqa dialog va bitta konfliktning o‘zi inson xarakterining muhim bir qirrasini ochishga yetadi. Masalan, “Tulki va echki”da atigi birgina vaziyat orqali ayyorlik, ishonuvchanlik va aldovning oqibati ochilsa, “Sichqonlar kengashi”da bitta taklif va unga berilgan savol orqali g‘oya bilan uni amalga oshirish o‘rtasidagi ulkan tafovut ko‘rsatiladi. “Ikki do‘st va ayiq”da esa bitta xavfli vaziyat do‘stlikning haqiqiy mezonini ochib beradi. Ezop ijodining yana bir muhim jihat **inson xarakterini hayvon obrazlariga ko‘chirish orqali umumlashtira olish mahoratidir.** Uning tulkisi faqat bitta tulki emas, balki ayyor va manfaatparast insonlarning umumlashma obrazi; echki shunchaki hayvon emas, balki har qanday gapga ishonib ketuvchi sodda kishining ramzi; ko‘rshapalak esa vaziyatga qarab tomonini o‘zgartiruvchi, o‘z manfaatini hamma narsadan ustun qo‘yuvchi shaxsning badiiy timsolidir. Shu bois Ezop yaratgan obrazlar muayyan davr yoki makon bilan chegaralanib qolmaydi. Ularning ma‘nosi universal xarakter kasb etadi. Tahlil qilingan masallarda Ezopning **qarama-qarshilik yaratish san’ati** ham yaqqol ko‘zga tashlanadi. Ayyorlik va soddalik, real manfaat va mavhum kelajak, g‘oya va amaliyot, do‘stlik va xiyonat, yolg‘on va ziyraklik, sadoqat va manfaatparastlik, ehtiyotkorlik va kechikkan tajriba kabi qarama-qarshiliklar masallarning g‘oyaviy asosini tashkil etadi. Muallif ana shu qarama-qarshiliklar orqali

inson xulqining mohiyatini ochadi va o'quvchini qahramonning xatti-harakatiga nisbatan axloqiy baho berishga undaydi.

Ezopning badiiy mahoratini belgilovchi muhim xususiyatlardan yana biri — **ochiq nasihat va badiiy voqea o'rtasidagi muvozanat**dir. U o'quvchiga uzoq pand-nasihat qilmaydi. Avval voqeani ko'rsatadi, qahramonning qarorini tasvirlaydi, uning oqibatini namoyon etadi va shundan so'ng "qissadan hissa" orqali umumiy xulosaga olib keladi. Natijada o'quvchi tayyor hukmni shunchaki qabul qiluvchi emas, balki voqea mazmunidan xulosa chiqaruvchi faol subyektga aylanadi. Masalning tarbiyaviy kuchi ham aynan shunda.

Ezopning g'oyaviy konsepsiyasida **insonning o'z xatti-harakati uchun mas'uliyati** alohida o'rin tutadi. "Tulki va echki"da o'ylamasdan qilingan tanlov fojiga olib keladi; "Baliqchi va baliqcha"da mavjud imkoniyatni to'g'ri baholash oqilona qaror sifatida namoyon bo'ladi; "Sichqonlar kengashi"da yaxshi g'oya uni amalga oshirish mas'uliyati bilan to'ldirilmasa, amaliy qiymatini yo'qotadi; "Ikki do'st va ayiq"da qiyinchilik insonning asl qiyofasini ko'rsatadi; "Tovuq bilan tulki"da esa jismoniy kuchdan ko'ra ziyraklik va vaziyatni to'g'ri anglash ustun keladi. Demak, Ezop uchun insonning hayotdagi mavqei ko'p jihatdan uning **tanlovi, aqli, ehtiyotkorligi va axloqiy pozitsiyasi** bilan belgilanadi. Masallarning g'oyaviy yaxlitligida **aql va tajriba** tushunchalari ham muhim o'rin egallaydi. Ezop insonni har qanday vaziyatda shoshilmasdan fikrlashga, eshitgan gapini tekshirishga, boshqa kishining manfaatini hisobga olishga, kelajakdagi oqibatni oldindan tasavvur qilishga chaqiradi. Shu ma'noda "Tulki va echki" bilan "Tovuq bilan tulki"ni qiyoslash ayniqsa e'tiborlidir: birinchi masalda ishonuvchanlik mag'lubiyatga olib kelsa, ikkinchisida ziyraklik xavfdan qutqaradi. Demak, Ezopning nazarida insonni xavfdan himoya qiluvchi eng muhim kuchlardan biri **tafakkur**dir. Shuningdek, Ezop ijodida **axloqiy mezonlar** juda aniq qo'yiladi. Do'stlik qiyinchilikda sinaladi, yolg'on va ayyorlik oxir-oqibat fosh bo'ladi, manfaatparastlik insonni yolg'iz qoldiradi, mas'uliyatsiz taklif amaliy natija bermaydi, kechikkan ehtiyotkorlik esa yo'qotilgan imkoniyatni qaytara olmaydi. Biroq Ezop bu g'oyalarni quruq nazariya shaklida emas, balki jonli obrazlar va hayotiy vaziyatlar orqali beradi. Shu sababli uning

masallari o‘quvchiga bevosita ta’sir ko‘rsatish bilan birga, unda **mustaqil fikrlash va axloqiy xulosa chiqarish ehtiyojini** ham shakllantiradi. Umuman, Ezop mahoratining eng katta siri shundaki, u **oddiylik orqali murakkablikni, kulgi orqali jiddiy haqiqatni, hayvonlar obrazi orqali insonni, kichik voqea orqali esa katta hayot falsafasini** ifodalay olgan. Uning masallarida qahramonlar hayvon bo‘lsa-da, ularning harakati, istagi, qo‘rquvi, manfaatlari va xatolari bevosita inson hayotini eslatadi. Shu jihatdan Ezop masallari o‘z davrining mahsuli bo‘lish bilan birga, insoniyatning umumiy axloqiy tajribasini aks ettiruvchi universal badiiy hodisaga aylangan. Shunday qilib, Ezop masallarining umrboqiyliigi ularning faqat qadimiy adabiy yodgorlik ekanida emas, balki **inson tabiatiga oid haqiqatlarning o‘zgarmasligida** namoyon bo‘ladi. Ayyorlik, ishonuvchanlik, do‘stlik, xiyonat, manfaatparastlik, ehtiyotkorlik, mas’uliyat va ziyraklik kabi tushunchalar bugun ham inson munosabatlarining ajralmas qismidir. Shu bois Ezop masallari har bir davr o‘quvchisiga o‘z hayoti, qarorlari va munosabatlari haqida qayta o‘ylash imkonini beradi. **Demak, Ezopning buyukligi — masalni shunchaki pand-nasihat janri darajasidan ko‘tarib, uni insonni anglash, uning xulq-atvorini baholash va hayotiy haqiqatlarni badiiy umumlashtirish vositasiga aylantirganidadir.** Uning masallari o‘quvchini faqat kuldirmaydi yoki nasihat qilmaydi; eng muhimi, uni **o‘ylashga, shubha qilishga, tanlashga va o‘z xulosasini chiqarishga** majbur qiladi. Ana shu jihat Ezop ijodining badiiy qudrati va uning asrlar davomida o‘z ahamiyatini yo‘qotmay kelayotganining asosiy sabablaridan biridir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **Ezop.** *Ezop masallari.* Tarjimon Q. Mirmuhamedov. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2010.
2. **Hotamov N., Sarimsoqov B.** *Adabiyotshunoslik terminlarining ruscha-o‘zbekcha izohli lug‘ati.* – Toshkent: O‘qituvchi, 1983.
3. **O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi.** 1-jild. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti, 2000.

4. **Sa'dullayeva R., Mavlonov N., O'sarova L.** Masalchilik va Ezop masallari // *Ilm fan xabarnomasi*. – 2024. – Vol. 4. – №2. Mazkur maqolada masal janri, Ezop ijodi, masalchilik an'anasi va tarbiyaviy xususiyatlar yoritilgan.
5. **Baratova N.** Qanotli so'zlarning semantik va janriy transformatsiyasi haqida (Ezop masallari asosida) // *O'zMU xabarlari. Ijtimoiy-gumanitar fanlar*. – 2026. – Vol. 1. – №1.8.
6. **Nosirova D. M.** Ezop masallarining tarbiyaviy ahamiyati // *Inter Education & Global Study*. – 2024. – №2. Ushbu manbada Ezop masallarining tarbiyaviy imkoniyatlari va ularni ta'lim jarayonida qo'llash masalalari tahlil qilingan.
7. **Mirmuhamedov Q.** Ezop masallari: tarjima va izohlar. – Toshkent.